

ΤΑ ΖΩΑ ΣΥΝΤΡΟΦΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ (Πόπη Αλεβιζάκη, Ηθολόγος, Δρ. Ιατρικής Πανεπιστημίου Αθηνών

Τα ζώα, σύμφωνα με μελέτες, συμπαραστέκονται στους ανθρώπους με σωματικές ή ψυχικές ασθένειες. Η μεγάλη αύξηση ζώων συντροφιάς στον δυτικό κόσμο (μόνο στις ΗΠΑ το 1996 υπήρχαν 11 εκατ. σκύλοι και γάτες) προκάλεσε το ενδιαφέρον για τον ρόλο τους στη σύγχρονη κοινωνία.

Το 1992 ιδρύθηκε στο Κέιμπριτζ η Διεθνής Εταιρεία Ανθρωζωολογίας (ISAZ) με σκοπό την ενιαία μελέτη των ψυχοκοινωνικών σχέσεων ανθρώπων και ζωντανών. Ακολούθησε η έκδοση αρκετών συγγραμμάτων με συγγραφείς διαφορετικών ειδικοτήτων - κτηνιάτρους, ηθολόγους, ανθρωπολόγους, ζωολόγους, ψυχολόγους, γλωσσολόγους, γιατρούς και νομικούς -, απόδειξη της ικανότητας της Ανθρωζωολογίας να δημιουργεί γέφυρες ανάμεσα σε πολλές διαφορετικές επιστήμες.

Μέχρι πρόσφατα η ιδέα περί κοινωνικών σχέσεων του ανθρώπου με τα ζωντανά θεωρούνταν από τους επιστήμονες αιρετική. Ολόκληρη η κουλτούρα του Δυτικού ανθρώπου έβαζε κάθετες διαχωριστικές γραμμές μεταξύ ανθρώπων και ζωντανών, από την Αγία Γραφή ως τον Καρτέσιο, που θεωρούσε τα ζώα ζωντανές μηχανές χωρίς συναισθήματα ή νόηση. Κάθε αναφορά σε νοητικές ή συναισθηματικές λειτουργίες των ζωντανών καταδικαζόταν ως «ανθρωπομορφισμός».

Όμως η νευροφυσιολογία και η νευροχημεία των συγκινήσεων και νοητικών λειτουργιών έδειξαν ταυτόσημο βιοχημικό υπόβαθρο στον άνθρωπο και σε πολλά θηλαστικά. Η μεθοδολογία της Εξελικτικής Ψυχολογίας έκανε, τέλος, δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ ενσυνείδητης και ενστικτώδους συμπεριφοράς -, διαζευκτικούς όρους που επικαλούνταν οι υποστηρικτές της «μοναδικότητας» του ανθρώπου.

Η θεωρία ότι ο άνθρωπος εξημέρωσε τη γάτα και τον σκύλο επιλέγοντας συστηματικά τα φιλικότερα προγονικά ζώα θεωρείται υπεραπλουστευμένη. Νεότερα στοιχεία δείχνουν ότι την πρωτοβουλία για «εξημέρωση» την είχε η αφρικανική αγριόγατα όταν άρχισε να πλησιάζει στις σιταποθήκες των αρχαίων Αιγυπτίων, όπου αφθονούσαν τα τρωκτικά. Οι λύκοι επίσης φαίνεται ότι έπαιξαν ενεργό ρόλο στην εξημέρωσή τους, όταν περί το 1300 π.Χ. άρχισαν να αφήνουν τα κουτάβια τους κοντά στις χωματερές των πρωτόγονων οικισμών.

Ενδιαφέρον είναι πώς εξελίχθηκε η εξημέρωση μορφολογικά και δημιουργήθηκαν οι διάφορες ράτσες. Ο Δαρβίνος υποστήριζε ότι αν επιλεγεί συστηματικά οποιαδήποτε ιδιορρυθμία σε ζωντανό οργανισμό θα τροποποιηθούν αθλήτα και άλλα χαρακτηριστικά. Η πρόβλεψη αυτή επιβεβαιώθηκε κατά τις προσπάθειες του Ρώσου γενετιστή Μπελιάεφ να εκθρέψει ημέρες αλεπούδες. Σε είκοσι χρόνια οι αλεπούδες εμφάνισαν δίχρωμη γούνα, παραλλαγμένη ουρά και διπλωμένα αφτιά, πρωτόγνωρα δηλαδή χαρακτηριστικά που θύμιζαν σκύλους. Το φαινόμενο - ανεξήγητο για τους κλασικούς νόμους της κληρονομικότητας - οδήγησε στην υπόθεση ότι η «ήμερη» συμπεριφορά εξαρτάται από μια λεπτή ισορροπία ανάμεσα σε ορμόνες και νευρομεταβιαστές και ότι η όποια τροποποίηση στα ρυθμιστικά γονίδια συμπεριφοράς μεταβάλλει αυτόματα πολλαπλές λειτουργίες.

Λόγω της ομοιότητας των σκύλων με τα κουτάβια και τις εξημερωμένες αλεπούδες οι επιστήμονες πιστεύουν ότι οι σκύλοι προήλθαν από νεοτενία, δηλαδή διατήρηση χαρακτηριστικών των νεογέννητων λύκων στον ενήλικο.

Έτσι, σκύλοι και γάτες, χάρη στον παιδικό ψυχισμό τους, υιοθετούν τον άνθρωπό τους σαν γονικό υποκατάστατο. Ποιος είναι αντίστοιχα ο ρόλος του ζώου συντροφιάς στη ζωή του «αφεντικού» και στον κοινωνικό περίγυρο; Σε σχετική έρευνα 90% των Αμερικανών απάντησε ότι θεωρεί τα ζώα τους μέλη της οικογενείας του, φίλους και συντρόφους, και πιστεύει ότι το ζώο ανταποκρίνεται. Μολονότι μερικοί ψυχολόγοι θεωρούν το ζώα υποκατάστατο του παιδιού, οι μελέτες δείχνουν πως οι σχέσεις των ανθρώπων με τα ζωντανά τους είναι βαθύτερες και συνθετότερες. Φαίνεται πως υπάρχει εγγενής αρχέγονη ανάγκη μας να ταυτιστούμε με τα άλλα ζωντανά.

Ο Βάις περιγράφει τις κατηγορίες κοινωνικής υποστήριξης από τις σχέσεις με τους συνανθρώπους μας, το κοινωνικό μας δίκτυο. Πιστεύεται ότι τα ζώα συντροφιάς πληρούν τους όρους συμμετοχής στο

κοινωνικό δίκτυο των ιδιοκτητών - και μάλιστα το επαυξάνουν - ικανοποιώντας ουσιώδεις κοινωνικές τους ανάγκες σε ένα ανταγωνιστικό ανθρώπινο περιβάλλον. Αρκετές μελέτες σε μεγάλους και παιδιά βρήκαν θετική συσχέτιση ανάμεσα στην αγάπη για τα ζώα και στην ενσυναίσθηση, την ικανότητα να συμμερίζεται κανείς τα συναισθήματα άλλων ανθρώπων.

Η διεθνής ιατρική κοινότητα αναγκάστηκε να μελετήσει σοβαρά τις σχέσεις ανθρώπων και ζώων το 1981, όταν η ομάδα της Φρίντμαν κατά την παρακολούθηση 95 καρδιοπαθών με βαρύ έμφραγμα βρήκε πενταπλάσια πιθανότητα επιβίωσης στους ασθενείς ιδιοκτήτες ζώων (θνησιμότητα 5% στους ζωόφιλους έναντι 24,6% των μαρτύρων). Κατά την επόμενη 20ετία ανάλογα ευρήματα επιβεβαιώθηκαν σε περισσότερους από 6.000 καρδιοπαθείς στην Αμερική και στην Αυστραλία. Κλινικές μελέτες βρήκαν χαμηλότερα επίπεδα παραγόντων κινδύνου για καρδιοπάθειες (υπέρταση, χοληστερίνη, τριγλυκερίδια) και καλύτερη ανοχή στο στρες στην ομάδα των ζωόφιλων.

Η πιο αναγνωρισμένη χρήση ζώων σε ανθρώπινες ασθένειες είναι οι σκύλοι βοηθοί τυφλών, οι οποίοι πρωτοεμφανίστηκαν στη Γερμανία τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Την τελευταία δεκαετία υπάρχουν επίσης σκύλοι βοηθοί ατόμων με πρόβλημα ακοής ή κινητικότητας - ακόμη και επιληπτικών, καθώς μπορούν να αναγνωρίζουν κρίσεις επιληψίας αρκετή ώρα προτού εκδηλωθούν, να προειδοποιούν και να βοηθούν τον άρρωστο. Τέλος, η γνωστή στους αρχαίους Έλληνες ιπποθεραπεία εφαρμόζεται ακόμη με καλά αποτελέσματα.

Η πρωτοπόρος νοσηλεύτρια Φλόρενς Νάιπινγκεϊλ είχε παρατηρήσει την ευνοϊκή επίδραση των ζώων συντροφιάς σε ασθενείς με χρόνιες παθήσεις. Σήμερα έχουν αναφερθεί εντυπωσιακά αποτελέσματα σε υπερκινητικά παιδιά, σε εκ γενετής εθισμό στα ναρκωτικά και σε αυτιστικούς νέους. Αξιομνημόνευτα είναι, τέλος, τα αποτελέσματα απλών επισκέψεων από εθελοντές με ζώακια σε γηριατρικούς ασθενείς.

Η πρώτη γνωστή χρήση ζώων επί ψυχικών νόσων και ψυχολογικών προβλημάτων στη Δυτική Ευρώπη αναφέρεται στο άσυλο ψυχοπαθών της βελγικής πόλης Γκελ τον 9ο αιώνα μ.Χ. Τα ψυχοπνευματικά ευεργετήματα της σχέσης των ανθρώπων με τα ζώα συντροφιάς συνοψίζει ο Σέρπελ: τη διαμεσολαβητική ικανότητα, το ζώο ως πρεσβευτή και το ενδότερο ζώο: Η διαμεσολάβηση διευκολύνει την κοινωνική επαφή ατόμων με ψυχικά ή σωματικά πρόβλήματα, καθώς η επικοινωνία με ζώα (βασισμένη κυρίως στην αφή) είναι ευκολότερη και η παρουσία τους κρίνεται από τον ασθενή λιγότερο απειλητική από την ανθρώπινη.

Ο ρόλος του ζώου συντροφιάς ως πρεσβευτή ανάμεσα στον πολιτισμό και στη φύση αναφέρεται στην ικανότητά του να αποτελεί συνδετικό κρίκο του ανθρώπου με την πρωτόγονη φύση. Τέλος, η θεωρία του ενδότερου ζώου -0.035 επισημαίνει την ικανότητα του ζώου να μας συμβιβάζει με κάποια στοιχεία του εσωτερικού μας κόσμου - το «ενδότερο ασυνείδητο ζώο». Το τελευταίο βέβαια, μόνο αν αφήνουμε τα ζωντανά μας να εκφράζουν ελεύθερα και ζωώδη χαρακτηριστικά και δεν τα μεταχειριζόμαστε σαν ανθρώπους.

Οι σκύλοι και οι γάτες επικοινωνούν με τους ομοφύλους τους κυρίως με τη γλώσσα του σώματος. Γι' αυτό μαθαίνουν εύκολα να «διαβάζουν» την ψυχική μας διάθεση και συχνά μας εκπλήσσουν με την ευαισθησία τους. Όμως τον άνθρωπο γοήτευε ανέκαθεν η ιδέα ζώων με πραγματική ανθρώπινη λαλιά. Η πρώτη σημαντική επιτυχία ήρθε όταν το ζεύγος Γκάρντνερ (1969) σκέφθηκε να εκμεταλλευθεί την ευχέρεια των χιμπαντζήδων να μιμούνται χειρονομίες για να διδάξουν λέξεις της αμερικανικής γλώσσας κωφών (Ameslan) στη νεαρή χιμπαντζίνα Γουάσο. Η Γουάσο έμαθε 12 λέξεις, τη σημασία της σωστής συντακτικής σειράς και, τέλος, άρχισε αυθόρμητα να φτιάχνει λέξεις: όταν πρωτοείδε κύκνο, τον βάπτισε «νεροπούλι». Διάσημη για δημιουργική χρήση της Ameslan είναι η Κόκο, θηλυκός γορίλας που χρησιμοποιούσε ένα αυτοσχέδιο υβρεολόγιο όταν θύμωνε με τους εκπαιδευτές της! Τέλος, οι γκρίζοι αφρικανικοί παπαγάλοι της ερευνήτριας Πέπερμπεργκ έμαθαν κυριολεκτικά να μιλούν αγγλικά με γλωσσική ευχέρεια όμοια με τους χιμπαντζήδες.

Ποια είναι τελικά η ουσία της σχέσης μας με τα ζωντανά; Ο Δαρβίνος θεωρούσε πως τα όνειρα των σκύλων δείχνουν πιθανότατα κάποια αυτοσυνείδηση, αλλά αυτό είναι δύσκολο να αποδειχθεί επιστημονικά. Όσοι αγαπήσαμε ποτέ ένα ζωντανό ξέρουμε ότι υπάρχουν στιγμές που όλη μας η σκέψη και ψυχική διάθεση είναι σε τέτοια αρμονία με εκείνη του αμίλητου φίλου μας που νιώθουμε πως είμαστε ένα και όχι δύο χωριστά πλάσματα. Οι αλληλεπιδράσεις μας με τα ζωντανά ενισχύουν τη συνειδητή μας ταύτιση με ένα ευρύτερο σύμπαν. Και αποδεχόμαστε τη συντροφικότητά μας με τα άλλα πλάσματα. Αν αυτό είναι πλάνη, είναι πλάνη που ενισχύει την ανθρωπιά μας...

Πόπη Αλεβιζάκη,
Ηθολόγος, Δρ. Ιατρικής Πανεπιστημίου Αθηνών

(Πηγή: orfikos.wordpress)

9 Αυγούστου 2010